

Barbara LEŚNIAK
Uniwersytet Śląski
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Zakład Psychologii Klinicznej i Sądowej
e-mail: barbara.lesniak@us.edu.pl

Marek LEŚNIAK
Uniwersytet Śląski
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Kryminalistyki
e-mail: marek.lesniak@us.edu.pl

Z BADAŃ NAD CZYNNIKAMI WPLYWAJĄCYMI NA PODEJMOWANIE DECYZJI O WYMIARZE KARY

Streszczenie. Autorka i autor podjęli się badania dotyczące czynników wpływających na decyzje podejmowane w postępowaniu karnym o wymiarze kary. 80 studentom – 40 psychologii oraz 40 prawa – został przedłożony opis ustaleń faktycznych w sprawie zabójstwa. Zarówno studentów psychologii, jak i studentów prawa, podzielono dodatkowo na dwie grupy po 20 osób; w grupach tych zróżnicowano opis stanu faktycznego (cechy sprawcy zabójstwa). Ponadto te same stany faktyczne przedłożono grupie 6 czynnych sędziów zawodowych. Porównano indywidualnie podejmowane decyzje przez wszystkich uczestników badania. Celem badania było ustalenie, czy rodzaj wykształcenia decydenta lub szczególne cechy sprawcy czynu wpływają na decyzje o rozmiarze kary, a także, czy są w tym zakresie różnice pomiędzy prawnikami przed aplikacją a zawodowymi sędziami. Wyniki badań były następujące. Stwierdzono istotne statystycznie różnice pomiędzy studentami psychologii i prawa odnośnie do wielkości wymierzonej kary. Średnia kara wymierzona przez studentów prawa była wyższa niż średnia kara wymierzona przez studentów psychologii. Uzasadnienia decyzji o wymiarze kar studentów psychologii i prawa również nieco się różniły. Jednakże różnice odnotowane pomiędzy studentami prawa i psychologii były mniejsze niż różnice zaistniałe pomiędzy wszystkimi studentami a sędziami zawodowymi. Średni wymiar kary w grupie sędziów był najwyższy.

Słowa kluczowe: podejmowanie decyzji, wymiar kary, wymiar sprawiedliwości

ON THE RESEARCH INTO FACTORS INFLUENCING JUDGES DECISIONS ABOUT PUNISHMENT

Summary. The authors have conducted research on factors influencing judges decision about punishment making in criminal proceedings. In the experiment 80 subjects (40 psychology students and 40 law students) were presented with police findings about a homicide. Both psychology students and law students were divided into two supplementary groups (20 on each group) with changed elements of using police findings (concerning the same homicide). Some the perpetrator's features were changed. The sane findings were presented to 6 judges who were making decision in penal cases in real. All participants made decision about punishment individually. The authors wanted to get answers to following questions: – Does the kind of graduate study of the decision maker or particular features of the perpetrator influence decisions about punishment? The research made the following findings. There were significant differences in the average size of sentence between psychology students and law students. Declared reasons for sentences were somewhat different too. But differences between psychology students and law students are less significant than differences between all students and judges. The average sentence of judges was the most severe with the perpetrator.

Keywords: making decision, punishment, the judiciary

1. Wstęp

Prezentowane badanie ma charakter interdyscyplinarny; jego problematykę można ulokować w obszarach wspólnych dla prawa i psychologii. W kontekście wiedzy psychologicznej szczególnie ważne są kwestie z zakresu psychologicznych aspektów procesów podejmowania decyzji oraz wpływu nabywanej wiedzy i doświadczenia (przez pryzmat cech psychologicznych decydenta) na treść podejmowanej decyzji. W kontekście wiedzy prawniczej istotna jest kwestia regulacji prawnych wpływających na decyzje decydentów procesowych (w szczególności sędziów w postępowaniu karnym), a także pewnych postaw prezentowanych w tym zakresie na gruncie ukształtowanej określonej kultury prawniczej.

W ocenie autorki i autora niniejszego opracowania kwestia czynników wpływających na decyzje podejmowane w ramach stosowania prawa wymaga nowych badań empirycznych, uwzględniających specyfikę polskich procedur. Takich badań wymagają zarówno przesłanki decyzji podejmowanych w sferze deskryptywnej, w trakcie dokonywania ustaleń faktycznych, jak i decyzji podejmowanych w sferze normatywnej, w ramach nadawania odpowiednim czynom odpowiednich kwalifikacji prawnych. Kwestia podejmowania decyzji o wymiarze kary jest również związana ze sferą normatywną.

Celem prezentowanego badania było udzielenie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Czy w obrębie grupy studentów psychologii będą różnice w decyzjach o wymiarze kary w zależności od tego, czy uczestnicy badania mieli informację, że sprawca działał pod wpływem środka odurzającego, czy też nie?
- Czy w obrębie grupy studentów prawa będą różnice w decyzjach o wymiarze kary w zależności od tego, czy uczestnicy badania mieli informację, że sprawca działał pod wpływem środka odurzającego, czy też nie?
- Czy będą różnice w wymiarze kary na podstawie tych samych ustaleń faktycznych w zależności od kierunku studiów uczestników badania, tj. prawa albo psychologii?
- Czy będą różnice w wymiarze kary na podstawie tych samych ustaleń faktycznych w zależności od kwalifikacji podmiotu podejmującego decyzję, tj. czy jest sędzią, czy studentem?
- Czy będą różnice w deklarowanych przesłankach decyzji o wymiarze kary w zależności od kierunku studiów uczestników badania, tj. prawa albo psychologii?

Stosownie do podjętej problematyki badawczej w kolejnych częściach tego opracowania zostały zaprezentowane: psychologiczna problematyka badania procesów decyzyjnych, prawne aspekty sędziowskiego wymiaru kary, opis badania własnego, wyniki tego badania wraz z dyskusją wyników.

Warto jeszcze podkreślić, iż opisywane badanie dotyczyło wyłącznie podejmowania decyzji o wymiarze kary; częściowo było związane również z dokonywaniem kwalifikacji prawnej czynu – przypisaniem stanu faktycznego do któregoś z paragrafów art. 148 K.K. W procesie stosowania prawa etap nadawania czynowi określonej kwalifikacji prawnej poprzedzony jest tworzeniem obrazu zdarzenia; podejmowaniem decyzji odnośnie do przyjęcia określonej narracji na temat przebiegu zdarzenia. Decyzje podejmowane na tym etapie są związane z oceną zgromadzonych w sprawie dowodów. Zgodnie z treścią art. 7 ustawy Kodeks Postępowania Karnego z dn. 6 czerwca 1997 r. „organy postępowania kształtują swe przekonanie na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów, ocenianych swobodnie z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego”. Etap podejmowania decyzji w sferze deskryptywnej w opisywanym badaniu został pominięty.

2. Badanie procesów decyzyjnych

W tego rodzaju badaniach istnieje problem relacji procesów myślowych (do jakich z pewnością należą procesy decyzyjne) badanych w ramach warunków laboratoryjnych do procesów przebiegających w realnych sytuacjach życiowych konkretnych osób¹.

¹ Szerzej na ten temat: Maruszewski T.: Psychologia poznania. Umysł i świat. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2011, s. 398, 399.

W kontekście opracowania T. Maruszewskiego dotyczącego między innymi badania procesów decyzyjnych można wyróżnić tutaj między innymi różnice związane z: ograniczeniem liczby przesłanek uwzględnianych w warunkach procesowych w procesie podejmowania decyzji, ograniczeniem w takich warunkach treści problemu, a także z faktem, że podejmowanie decyzji w realnych sytuacjach życiowych służy również osiągnięciu innych celów². Możliwość badania przesłanek podejmowanych przez sędziów w konkretnych realnych sprawach jest jednak bardzo ograniczona. Stoją temu na przeszkodzie uwarunkowania prawne (np. tajność narady sędziowskiej, sporządzanie pisemnych uzasadnień wyroków w I instancji na wniosek stron), psychologiczne (psychologiczny opór pod względem brania udziału w tego rodzaju badaniach), metodologiczne (możliwość wyodrębnienia czynników, które rzeczywiście miały wpływ na wydany wyrok). Badania laboratoryjne pozwalają uniknąć tych trudności i pomimo idealizacji obrazu zmiennej zależnej wskazać pewne czynniki wpływające na procesy decyzyjne.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na ściśle powiązanie w procesie podejmowania decyzji procesów poznawczych, emocjonalnych oraz motywacyjnych³. Procesy motywacyjne należy przy tym rozumieć tutaj szeroko, uwzględniając cechy osobowości osoby podejmującej decyzje oraz cech samej sytuacji; sytuacja postrzegana jest przez decydenta poprzez cechy samej jego osobowości. Ta sama sytuacja, również decyzyjna, jest zawsze postrzegana przez różne osoby odmiennie.

Teza o ścisłej współpracy w procesie podejmowania decyzji ośrodków mózgu odpowiadających za sfery emocjonalną i poznawczą funkcjonowania człowieka jest uzasadniona w świetle wyników badań neuropsychologicznych (dużą rolę odgrywają w tym obszarze badania empiryczne wykonane z wykorzystaniem funkcjonalnego rezonansu magnetycznego)⁴. W każdym procesie decyzyjnym istnieje wydatny komponent emocjonalny.

Jednym z istotnych etapów procesu podejmowania decyzji jest faza zbierania informacji. Ustalanie znaczenia informacji i ocena jej znaczenia zależą między innymi od doświadczenia jednostki⁵. Inna grupa czynników związanych z procesem podejmowania decyzji dotyczy kontekstu samej sytuacji decyzyjnej⁶. Wśród psychologicznych celów, które jednostka uzyskuje w związku z podejmowanymi decyzjami, można na przykład wymienić dbanie o własną samoocenę (także poprzez zyskiwanie akceptacji, unikanie odrzucania, skuteczne rywalizowanie, dbanie o własną pozycję w grupie) oraz zmniejszanie napięcia, konfliktu, zagrożenia (unikanie konfliktów, unikanie krytyki)⁷.

² Ibidem.

³ Gierowski J.K.: *Motywacja zabójstw*. AM, Kraków 1989, s. 196.

⁴ Jaracz M., Borkowska A.: *Podejmowanie decyzji w świetle badań neurobiologicznych i teorii psychologicznych*. „Psychiatria”, t. 7, nr 2, 2010, s. 68 i n.

⁵ Strelau J., Doliński D.: *Psychologia*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008, s. 482.

⁶ Ibidem.

⁷ Pervin L.A.: *Psychologia osobowości*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 283.

Wspomniane prawidłowości uzasadniają hipotezy o odmiennych ocenach sytuacji faktycznych oraz odmiennych decyzjach formułowanych na podstawie tych samych ustaleń faktycznych w obrębie zarówno grup studentów, jak i w obrębie grupy sędziów.

3. Sądowy wymiar kary. Uzasadnienia decyzji przez sąd

Kara jest sankcją, dolegliwością, wymierzaną przez niezawisłe sądy obywatelom, których zachowanie wyczerpało znamiona jednego z czynów, opisanych w ustawie Kodeks Karny z 6 czerwca 1997 r. (dalej jako K.K.) albo w innych ustawach jako występki albo zbrodnie czynów, a przy tym było zawinione (m. in. nie byli niepoczytalni w czasie czynu), bezprawne (np. nie działali w obronie koniecznej), a oni sami zazwyczaj ukończyli 17 lat w czasie jego dokonywania. Jedną z podstawowych funkcji państwa jest ochrona obywateli przed bezprawnymi zamachami na dobra społeczne; sposoby realizacji tej funkcji przy pomocy regulacji prawnokarnych nazywa się „polityką karania”, realizowaną przez wszystkie trzy władze państwa: ustawodawczą, wykonawczą oraz sądowniczą⁸. Na politykę karania wpływają między innymi takie czynniki, jak: stan przestępczości (w ogóle, jak i w zakresie określonych rodzajów przestępstw), możliwości finansowe i organizacyjne państwa, kultura i tradycja prawna społeczeństwa⁹. W literaturze przedmiotu zwraca się również uwagę na wpływ mediów na zachowania w ramach polityki karania¹⁰. Media przedstawiają z reguły zniekształcony obraz zagrożeń w kontekście przestępstw określonego rodzaju. Ten wypaczony obraz formuje jednak postawy i oczekiwania społeczne. Politycy (niezależnie od ugrupowania, które reprezentują) troszczą się o sondaże wyborcze i swoje działania (na przykład dotyczące regulacji prawnych związanych z polityką karania) dostosowują do takich medialnie ukształtowanych oczekiwań.

Współcześnie karę uważa się za „sprawiedliwą odpłatę za czyn” i jako takiej przypisuje się funkcje ogólnoprewencyjne (celem jest powstrzymanie innych od popełnienia czynów zabronionych) oraz indywidualnoprewencyjne (celem jest powstrzymanie skazanego od ponownego popełnienia przestępstwa)¹¹. Wśród celów indywidualnoprewencyjnych wyróżnia się bardziej szczegółowe funkcje: odstrasżającą, wychowawczą, resocjalizacyjną czy terapeutyczną. Obowiązujący kodeks karny wyróżnia pięć rodzajów kar (art. 32 K.K.): grzywny, ograniczenia wolności, pozbawienia wolności (wymierzaną w wysokości od 1 miesiąca do 15 lat), 25 lat pozbawienia wolności oraz dożywotniego pozbawienia wolności. Ministerstwo Sprawiedliwości forsuje zmiany wydłużenia okresu kary pozbawienia wolności co najmniej do lat 20. Mówiąc o „sądowym wymiarze kary”, mamy na myśli orzeczenie kary

⁸ Królikowski M., Zawłocki R.: Prawo karne. C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 318.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Błachut J., Gaberle A., Krajewski K.: Kryminologia. InfoTrade, Gdańsk 2004, s. 420 i n.

¹¹ Gardocki L.: Prawo karne. C.H.Beck, Warszawa 2015.

przez konkretny sąd konkretnej osobie skazanej w konkretnej sprawie¹². W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na trzy zasady sądowego wymiaru kary: zasadę swobodnego uznania sędziowskiego w ramach ustawy, zasadę indywidualizacji kary oraz zasadę oznaczoności kary¹³. Ta pierwsza, najbardziej istotna z punktu widzenia badań empirycznych relacjonowanych w tym opracowaniu, określona jest w art. 53§1 K.K. – „sąd wymierza karę według własnego uznania, w granicach przewidzianych przez ustawę”. Podkreśla się, że reguła ta nie oznacza dowolności w wymierzaniu kary przez sąd, ponieważ decydent związany jest wskazanymi w ustawie przy danym czynie zabronionym rodzajem kary i przedziałem wielkości jej wymiaru; decydenta wiążą także pewne wskazówki dotyczące elementów, którymi powinien kierować się decydent przy wymiarze kary, zwane „dyrektywami sądowego wymiaru kary”¹⁴. Dyrektywy te dzieli się na ogólne i szczegółowe¹⁵. Ogólne opisane są w art. 3 K.K. (kara powinna być stosowana „z uwzględnieniem zasad humanitaryzmu, w szczególności z poszanowaniem godności człowieka”) oraz w art. 53§1 K.K. (dolegliwość kary nie może przekraczać stopnia winy, sąd uwzględnia stopień społecznej szkodliwości czynu oraz bierze pod uwagę „cele zapobiegawcze i wychowawcze”, które kara ma osiągnąć w stosunku do skazanego, a także „potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa”). Dyrektywy szczególne zostały wymienione w art. 53§2 i 3; należą do nich między innymi nakazy uwzględnienia przez sąd: motywacji i sposobu zachowania się sprawcy, popełnienia czynu wspólnie z nieletnim, rodzaju i rozmiaru ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunków osobistych sprawcy, sposobu życia sprawcy przed popełnieniem czynu i jego zachowania po popełnieniu czynu. Poza zasadą sądowego wymiaru kary funkcjonują jeszcze zasada indywidualizacji kary oraz zasada oznaczoności kary. Ta pierwsza wyrażona jest w treści art. 55 K.K. „okoliczności wpływające na wymiar kary uwzględnia się tylko co do osoby, której dotyczą”. Tak więc, jeśli jeden ze współsprawców w czasie czynu miał ograniczoną poczytalność, może wpływać to na wymiar kary tylko wobec niego. Ostatnia zasada nakazuje sądowi w wyroku skazującym dokładnie określić rodzaj i wysokość kary¹⁶. Celem niniejszego opracowania nie jest szczegółowe omawianie zasad sądowego wymiaru kary czy obowiązujących w tym zakresie decydentów dyrektyw, warto jest jednak odbiorcom mniej obeznanym z tymi regulacjami prawnymi (praca ta ma przecież charakter multidyscyplinarny) uzasadnić, dlaczego ocena sędziów jest swobodna, ale nie dowolna. Przedmiotowe zasady i dyrektywy stanowią również element sytuacji decyzyjnej jednej z trzech grup decydentów uwzględnionych w badaniu – sędziów zawodowych; wiedza na temat obowiązujących sędziów nakazów w zakresie podejmowania decyzji o wymiarze kary regulacji prawnych jest więc istotna w kontekście podjętych badań.

¹² Ibidem, s. 192.

¹³ Ibidem, s. 193-194.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

W myśl zaprezentowanych powyżej zasad i dyrektyw wymiar kary może zatem zależeć od preferowanej przez decydenta (sędziego) funkcji kary. Wyniki badań takich jak prezentowane ujawniają takie preferencje. Zatem nasze badanie dostarcza informacji o preferencjach odnośnie do funkcji kary zarówno u studentów prawa i psychologii, jak i u zawodowych sędziów.

Interesujące badania ankietowe dotyczące poglądów sędziów sądów okręgowych oraz sędziów sądów rejonowych również odnośnie do funkcji kary opisuje B. Hołyst¹⁷. W świetle tych badań, w kontekście dziewięciu uwzględnionych w badaniu typów przestępstw, nawiązując do wyróżnienia wśród funkcji kary prewencji ogólnej i indywidualnej, sędziowie zastosowanie prewencji ogólnej najmocniej wiązali z udziałem w przestępczości zorganizowanej, a najslabiej – z nieumyślnym spowodowaniem śmierci. Wyniki przedmiotowych badań wskazują także na zróżnicowanie odnośnie do rodzaju funkcji prewencyjnej kary pomiędzy sędziami sądów rejonowych oraz sędziami sądów okręgowych. Sędziowie sądów niższego szczebla rzadziej preferowali funkcję ogólnoprewencyjną kary. Z pewnością istnieje problem z odniesieniem tych badań do aktualnych preferencji sędziów. Autor opracowania wskazuje jako czas przeprowadzenia badań rok 2004; był to okres intensywnego zwalczania przestępczości zorganizowanej. Sprawy tego rodzaju przestępczości były nagłaśniane przez media. Z kolei zróżnicowanie preferencji wśród sędziów sądów okręgowych oraz rejonowych może być związane z kategoriami spraw rozpatrywanych przez te sądy, a nie większym doświadczeniem praktycznym sędziów tych sądów (przecież sędziowie sądów okręgowych byli w przeszłości sędziami sądów rejonowych).

Jedną z inspiracji do podjęcia relacjonowanych badań było zapoznanie się z badaniami Partridge'a oraz Eldridge'a na temat rozpiętości kar orzekanych w amerykańskim postępowaniu karnym¹⁸. Na podstawie takich samych opisów stanów faktycznych różnego rodzaju czynów zabronionych pięćdziesięciu sędziów federalnych podejmowało decyzje odnośnie do wymiaru kary. Rozpiętość wymierzonych kar była bardzo duża, na przykład w sprawie „oszukańczej transakcji kredytowej; oszustwa podatkowego” w tej samej sprawie najsurowszy wyrok sięgał 20 lat kary pozbawienia wolności, a najłagodniejszy jedynie 3 lat takiej kary¹⁹. Nie wystąpiła zgodność w ocenach sędziów. Można by więc mówić o „szczęściu” albo „pechu” skazanej osoby, w zależności od tego, na którego z sędziów trafiłaby. Na podstawie wspomnianych badań można również wnioskować o ogromnym wpływie subiektywnego doświadczenia oraz cech osobowości decydenta na ocenę zachowań skazanego i podejmowanej decyzji o wymiarze kary. Można spekulować, że podobna sytuacja ma miejsce w Polsce i w innych krajach; jest to nieodłączny element sędziowskiej swobody w podejmowaniu decyzji. Na marginesie warto jedynie wspomnieć o nieco innej specyfice procesu amerykańskiego, na gruncie którego przeprowadzono wspomniane badania. W jego

¹⁷ Hołyst B.: Psychologia kryminalistyczna. LexisNexis, Warszawa 2004, s. 1422-1426.

¹⁸ Za: Tyszka T.: Psychologiczne pułapki oceniania i podejmowania decyzji. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999, s. 21.

¹⁹ Ibidem.

obrębie decyzja o winie osoby oskarżonej jest podejmowana nie przez sędziego zawodowego, ale przez sąd przysięgłych. Sędzia zawodowy czuwa nad prawidłowym przebiegiem procesu, a w przypadku decyzji sędziów przysięgłych o winie oskarżonego – podejmuje decyzję o wielkości kary. W polskim procesie karnym decyzja o uznaniu oskarżonego za winnego popełnienia przestępstwa, jak i decyzja o wymiarze kary w takiej sytuacji, należy do sądu (składającego się najczęściej z sędziów zawodowych oraz ławników).

4. Pytania i hipotezy badawcze. Opis badań

Adekwatnie do przedstawionych w pierwszej części opracowania pytań badawczych sformułowano następujące hipotezy badawcze:

- W obrębie grupy studentów psychologii będą różnice w wymiarze kary w zależności od tego, czy uczestnicy badania w opisie przedstawionego im stanu faktycznego sprawy mieli informację, że sprawca działał pod wpływem środka odurzającego, czy też nie.
- W obrębie grupy studentów prawa będą różnice w wymiarze kary w zależności od tego, czy uczestnicy badania w opisie przedstawionego im stanu faktycznego sprawy mieli informację, że sprawca działał pod wpływem środka odurzającego, czy też nie.
- Będą różnice w wymiarze kary na podstawie tych samych ustaleń faktycznych w zależności od kierunku studiów uczestników badania, tj. prawa albo psychologii.
- Będą różnice w wymiarze kary na podstawie tych samych ustaleń faktycznych w zależności od kwalifikacji podmiotu podejmującego decyzję, tj. czy jest sędzią, czy studentem.
- Będą różnice w deklarowanych przesłankach decyzji o wymiarze kary w zależności od kierunku studiów uczestników badania, tj. prawa albo psychologii.

Badanie przeprowadzono na próbie 86 osób. 80 studentom (40 psychologii oraz 40 prawa; w grupach była podobna liczba kobiet i mężczyzn) został przedłożony opis ustaleń faktycznych w sprawie zabójstwa. Zarówno studentów psychologii, jak i studentów prawa, podzielono dodatkowo na dwie grupy po 20 osób; w grupach tych zróżnicowano opis stanu faktycznego (cechy sprawcy zabójstwa). Wszyscy studenci otrzymali krótką instrukcję z przytoczeniem regulacji prawnych mogących mieć zastosowanie do kwalifikacji prawnych czynu (wraz z wymiarami kar) oraz informacją na temat obowiązujących w polskim prawie karnym kar. Ponadto te same stany faktyczne przedłożono grupie 6 czynnych sędziów orzekających w sprawach karnych (w przeciwieństwie do studentów każdy z sędziów zapoznał się z dwiema wersjami stanu faktycznego). Porównano decyzje podejmowane indywidualnie przez wszystkich uczestników badania. Studenci III roku prawa byli już po zajęciach z prawa karnego materialnego. Studenci psychologii nie mieli żadnych zajęć z zakresu prawa w ogóle.

Poza podjęciem decyzji o wymiarze kary studenci otrzymali również instrukcję z prośbą o przytoczenie najważniejszych przesłanek swojej decyzji.

Tekst z ustaleniami faktycznymi stanowi obszerny fragment tekstu umieszczonego na stronie internetowej Dziennika Bałtyckiego²⁰. Poniżej tekst ten został przedstawiony w wariancie A (w tej wersji został przedstawiony połowie próby studentów psychologii oraz połowie próby studentom prawa); w wersji B (przedłożonej pozostałym studentom z każdego z tych kierunków) usunięto wszystkie informacje na temat działania pod wpływem środków odurzających sprawcy zabójstwa (narkotyków, dopalaczy).

Statystyczna istotność otrzymanych wyników była weryfikowana przy pomocy testu t dla dwóch grup niezależnych (przy $\alpha = 0,1$)²¹.

5. Wyniki badań własnych. Dyskusja wyników

W grupie studentów psychologii, którzy zapoznali się wariantem A zdarzenia, wymiar kar był następujący: czterech studentów wymierzyło karę 1 roku pozbawienia wolności (potraktowało czyn jako zabójstwo w afekcie), dwóch wymierzyło karę 3 lat (zastosowało nadzwyczajne złagodzenie kary przy podstawowym typie zabójstwa), siedmiu wymierzyło karę 5 lat (także zastosowali nadzwyczajne złagodzenia kary), dwóch wymierzyło karę 8 lat, dwóch wymierzyło karę 10 lat, jeden wymierzył karę 12 lat, jeden wymierzył karę 15 lat i jeden wymierzył karę 25 lat pozbawienia wolności. Suma kar wymierzona w tej grupie wyniosła 132 lata; wymierzona średnia kara pozbawienia wolności wyniosła 6,6 lat.

W grupie studentów, którzy podejmowali decyzje na podstawie wariantu A, wśród przesłanek decyzji obostrzających wymiar kary zostały najczęściej wymienione: brak wyraźnego motywu bezpośredniego (4), działanie pod wpływem środka odurzającego (4). Wśród przesłanek za złagodzeniem kary były wymienione: młody wiek sprawcy (6), działanie pod wpływem środka odurzającego (5), wyrażenie żalu przez sprawcę (4). Wielu studentów z tej grupy (8) wskazało, że sprawca niezależnie od kary powinien przejść odpowiednie leczenie odwykowe.

W grupie studentów psychologii, którzy zapoznali się wariantem B zdarzenia, wymiar kar był następujący: czterech studentów wymierzyło karę 1 roku pozbawienia wolności, jeden wymierzył karę 4 lat, trzech wymierzyło karę 5 lat, trzech wymierzyło karę 8 lat, dwóch wymierzyło karę 10 lat, jeden wymierzył karę 12 lat, trzech wymierzyło karę 15 lat, dwóch wymierzyło karę 20 lat i jeden wymierzył karę 25 lat pozbawienia wolności. Suma kar wymierzona w tej grupie wyniosła 189 lat; wymierzona średnia kara pozbawienia wolności wyniosła 9,5 roku.

²⁰ <http://www.dziennikbaaltycki.pl/arttykul/1056646,slupsk-zabil-ciotke-pod-wplywem-dopalaczy-grozi-mu-25-lat-wiezienia-zdjecia,id,t.html>, 15.02.2016.

²¹ King B.M., Minium E.W.: Statystyka dla psychologów i pedagogów. PWN, Warszawa 2009, s. 364 i n.

W grupie studentów, którzy podejmowali decyzje na podstawie wariantu B, wśród przesłanek decyzji obostrzających wymiar kary zostały najczęściej wymienione: brak wyraźnego motywu bezpośredniego działania sprawcy (3), zaatakowanie więcej niż jednej osoby (3). Wśród przesłanek za złagodzeniem kary były wymienione: młody wiek sprawcy (7), wyrażenie żalu przez sprawcę (3).

W grupie studentów prawa, którzy zapoznali się wariantem A zdarzenia, wymiar kar był następujący: czterech studentów wymierzyło karę pięciu lat, pięciu wymierzyło karę 8 lat, czterech wymierzyło karę 12 lat, sześciu wymierzyło karę 15 lat i jeden wymierzył karę 25 lat pozbawienia wolności. Suma kar wymierzona w tej grupie wyniosła 223 lata; wymierzona średnia kara pozbawienia wolności wyniosła 11,1.

W grupie studentów prawa, którzy podejmowali decyzje na podstawie wariantu A, wśród przesłanek decyzji obostrzających wymiar kary zostały najczęściej wymienione: bycie pod wpływem dopalaczy (5), zaatakowanie większej liczby osób (4). Wśród przesłanek za złagodzeniem kary zostały najczęściej wymienione: młody wiek sprawcy (5), działanie pod wpływem środka odurzającego (5), wyrażenie żalu przez sprawcę (4).

W grupie studentów prawa, którzy zapoznali się wariantem B zdarzenia, wymiar kar był następujący: dwóch studentów wymierzyło karę 4 lat pozbawienia wolności, pięciu wymierzyło karę 8 lat, czterech wymierzyło karę 10 lat, czterech wymierzyło karę 15 lat, pięciu wymierzyło karę 25 lat pozbawienia wolności. Suma kar wymierzona w tej grupie wyniosła 273 lata; wymierzona średnia kara pozbawienia wolności wyniosła 13,7 lat.

W grupie studentów prawa, którzy podejmowali decyzje na podstawie wariantu B, wśród przesłanek decyzji obostrzających wymiar kary zostały najczęściej wymienione: brak wyraźnego motywu bezpośredniego działania sprawcy (6), zadanie większej liczby ciosów (3), próba ukrycia ciała (1 osoba). Wśród przesłanek za złagodzeniem kary były wymienione: młody wiek sprawcy (8), wyrażenie żalu przez sprawcę (5).

Pięciu sędziów wymierzyło karę 25 lat pozbawienia wolności, a jeden sędzia – 20 lat. Pięciu z sześciu sędziów wskazało, że zażywanie substancji odurzających w ogóle lub bycie pod wpływem takiej substancji w trakcie zdarzenia nie jest okolicznością łagodzącą dla sprawcy czynu, a wręcz przeciwnie.

W kontekście postawionych wcześniej hipotez badawczych stwierdzono, co następuje:

- Studenci psychologii w swoich decyzjach o wymiarze kary różnili się w sposób istotny statystycznie, w zależności od tego, czy mieli informację, że sprawca działał pod wpływem środka odurzającego, czy też nie. Wymiar kary wobec sprawcy działającego pod wpływem środka odurzającego był niższy.
- Studenci prawa w swoich decyzjach o wymiarze kary różnili się w sposób istotny statystycznie, w zależności od tego, czy mieli informację, że sprawca działał pod wpływem środka odurzającego, czy też nie. Wymiar kary wobec sprawcy działającego pod wpływem środka odurzającego był niższy.

- Studenci prawa w sposób istotny statystycznie wymierzali wyższe kary niż studenci psychologii; nawet kary wymierzone przez studentów prawa w wariancie A zdarzenia były w sposób istotny statystycznie wyższe niż kary wymierzone przez studentów psychologii w wariancie B zdarzenia.
- Sędziów orzekających w wydziałach karnych była co prawda mała liczba (6), ale proporcjonalnie ich wyroki były surowsze niż studentów.
- Nie było istotnych statystycznie różnic w zakresie przesłanek decyzji o wymiarze kary w zależności od kierunku studiów uczestników badania, tj. prawa albo psychologii. U studentów prawa (ale w przypadku małej liczby osób) pojawiły pewne okoliczności uzasadniające wskazany wymiar kary, które nie pojawiły się u studentów prawa.

W świetle wyników przedstawionych badań studenci psychologii częściej niż studenci prawa oraz sędziowie preferowali w istocie inną niż przewencja ogólna funkcję kary. Częściej zwracali uwagę na konieczność podjęcia oddziaływań terapeutycznych wobec sprawcy zabójstwa występującego w opisanym im zdarzeniu. Nie wiemy oczywiście, na ile rozbieżne decyzje studentów psychologii i studentów prawa były zdeterminowane cechami osobowości, możemy jednak spekulować, że edukacja prawnicza sprzyja preferowaniu funkcji przewencji ogólnej.

6. Zakończenie

W świetle otrzymanych w prezentowanym badaniu wyników okazuje się, że rodzaj wykształcenia decydenta oraz szczególne cechy sprawcy czynu wpływają na decyzje o wymiarze kary. Oczywiście byłyby pożądane bardziej szczegółowe badania (autorzy niniejszego opracowania planują przeprowadzić takie badania w przyszłości), które uwzględniałyby zbiór cech psychologicznych decydentów (w szczególności cechy osobowości) oraz bardziej koncentrowały się na analizie przesłanek podejmowanych decyzji (również z wypowiedzią decydenta w kontekście prezentowanych ustaleń faktycznych odnośnie do preferowanej funkcji kary). Takie badania mogłyby zostać poszerzone o grupę nie-studentów.

W dalszym ciągu pozostaje otwarta kwestia wpływu osobniczego doświadczenia decydenta na wymiar kary, czy oraz w jakim stopniu preferencje decydenta zależą od przekazów mediów (prasy, radia, telewizji, czy Internetu). Pytając sędziów o wymiar kary na przykład w sprawie kradzieży samochodu, należałoby zapytać, czy sam decydecnt lub bliska mu osoba została pokrzywdzona w sprawie tego rodzaju kradzieży. Analizując funkcjonujące w określonym czasie przekazy medialne należałoby ustalić rodzaj prezentowanych tam spraw karnych zakończonych wyrokiem sądu, uwzględniając, czy decyzja sądu o wymiarze kary była w ogóle przedmiotem oceny, a jeśli tak – czyja i jaka to była ocena. Wspomniana swoboda sędziowska w zakresie wymiaru kary, niezależnie od sformułowanych przez ustawodawcę dyrektyw wymiaru kary, wiąże się z wykorzystaniem przy podejmowaniu decyzji wiedzy i indywidualnego doświadczenia. W toku edukacji prawniczej (studiów, a później aplikacji)

przyszłym sędziom nie zapewnia się dostępu do odpowiedniej wiedzy statystycznej, psychologicznej i kryminologicznej, pozwalającej uzyskać bardziej usystematyzowane i uzasadnione danymi empirycznymi informacje na temat tego, w jaki sposób wymierzane przez nich kary spełniają poszczególne funkcje prewencyjne kary.

Niepełnoletni wtedy jeszcze Aleksander G. przyszedł do swojej rodziny. Jak twierdził jego ojciec kazał mu odebrać od wujka urządzenie do ładowania akumulatorów. W czasie przesłuchania zeznał również, że przed przyjściem wypalił dwie lufki narkotyku. Najprawdopodobniej dopalaczy. Mirosław G. jego wujek opowiadał w sądzie, że chłopak zachowywał się normalnie. - Prowadzę warsztat samochodowy i Olek rozmawiał ze mną o samochodach i sprawach związanych z mechaniką - mówił na sali sądowej pokrzywdzony Mirosław G. - Nie było widać po nim, że jest pod wpływem jakichkolwiek narkotyków. Mówił, że przyszedł na prośbę ojca. Dziwne było jednak to, że kiedy zadzwoniłem do ojca, to powiedział, że nic ode mnie nie potrzebuje. Olek w między czasie powiedział, że idzie przywitać się z ciotką, czyli moją żoną. Nie podejrzewałem, że stanie się coś złego. Aleksander G. zeznał, że z warsztatu, który znajduje się na parterze posesji, poszedł do domu na piętrze. Tam spotkał się z ciotką. Pytał się o rodzinę. W międzyczasie, jak zeznał, bardzo dużo pił. Był spragniony najprawdopodobniej po dopalaczach. - Ciocia pokazała mi pokój swojego syna, który jest już na studiach - zeznawał w czasie przesłuchań oskarżony. - W pewnym momencie zszedłem do kuchni, aby się napić. Nie wiem czemu złapałem za kuchenny nóż i wróciłem do ciotki. Kiedy ta stała do mnie tyłem, w pokoju jej syna zadałem jej kilka ciosów nożem. Upadła na ziemię. Szybko nakryłem ją kocem i wybiegłem z pokoju. Aleksander G. swojego wujka i jego znajomego, który w międzyczasie przyjechał na posesję spotkał przy wyjściu z mieszkania. - Najpierw rzucił się na mnie. Krzyczał wujek muszę was teraz zabić, zabiję was - mówił w sądzie wujek Mirosław G. - Najpierw trafił mnie nożem w skroń i nos. Drugi cios odbił się i trafił mnie w ramię. Po chwili obrócił się i pchnął nożem mojego kolegę. Ten w obronie rzucił się na niego i przewrócili się. Potem ten bandzior uderzył go nożem drugi raz w plecy. Ja mu w końcu ten nóż wyrwałem i wybiegłem z domu aby wezwać policję. Wiadomo, że Mirosław G. wybiegając z domu zamknął drzwi na klucz. Oskarżony wyszedł jednak najprawdopodobniej przez okno lub balkon. - Wrócił do mnie do warsztatu. Tam jednak miałem siekiere. Kiedy zobaczył mnie z nią w ręku to uciekł. Wcześniej udało mi się już wezwać pogotowie i policję - dodał Mirosław G. - Później wróciłem do domu. Tam najpierw znalazłem rannego znajomego, a później na piętrze ciało mojej żony. Mirosław G. bardzo przeżywał śmierć żony. Nawet w czasie zeznania w sądzie zrobiono przerwę w rozprawie, bo pokrzywdzony źle się poczuł.

Samanta G. przyznała, że jej syn miał problemy z narkotykami. Kilka razy wcześniej robiła mu testy narkotykowe. Znalazła u niego również lufki do palenia marihuany. W maju 2012 roku Aleksander G. wylądował w szpitalu, po tym jak znaleziono go nieprzytomnego na ulicy. Wtedy w jego organizmie wykryto narkotyki. Najprawdopodobniej dopalacze. Sam oskarżony przyznał, że kupował od znajomych dopalaczy dwa, trzy razy w tygodniu. - Czasami były to słabsze, czasami mocniejsze dopalacze. Nigdy jednak nie miałem problemów. Raz miałem tylko zapaść. Nie wiem, czemu zabiłem ciotkę. Nic mi nie zrobiła. Nie miałem żadnego motywu. Coś mi po prostu kazało wziąć nóż i ją zabić. Bardzo tego żałuję. Pierwszy raz miałem takie uczucie po dopalaczach - mówił w czasie zeznań Aleksander G. W czasie przesłuchań wyszło również na jaw, że w dniu wypadku oskarżony grał w grę komputerową, w której również się zabija. Możliwe, że miało to na niego wpływ.

Rys. 1. Opis ustaleń faktycznych wykorzystany do przeprowadzenia badań

Fig. 1. Description of the facts used to carry out research

Bibliografia

1. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K.: Kryminologia. InfoTrade, Gdańsk 2004.
2. Gardocki L.: Prawo karne. C.H. Beck, Warszawa 2015.
3. Gierowski J.K.: Motywacja zabójstw. AM, Kraków 1989.
4. Hołyst B.: Psychologia kryminalistyczna. LexisNexis, Warszawa 2004.
5. Jaracz M., Borkowska A.: Podejmowanie decyzji w świetle badań neurobiologicznych i teorii psychologicznych. „Psychiatria”, t. 7, nr 2, 2010.
6. King B.M., Minium E.W.: Statystyka dla psychologów i pedagogów. PWN, Warszawa 2009.
7. Królikowski M., Zawłocki R.: Prawo karne. C.H. Beck, Warszawa 2015.
8. Maruszewski T.: Psychologia poznania. Umysł i świat. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2011.
9. Pervin L.A.: Psychologia osobowości. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
10. Strelau J., Doliński D.: Psychologia. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.
11. Tyszka T.: Psychologiczne pułapki oceniania i podejmowania decyzji. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999.

Abstract

The authors have conducted research on factors influencing judges decision about punishment making in criminal proceedings. In the experiment 80 subjects (40 psychology students and 40 law students) were presented with police findings about a homicide. Both psychology students and law students were divided into two supplementary groups (20 on each group) with changed elements of using police findings (concerning the same homicide). Some the perpetrator's features were changed. The sane findings were presented to 6 judges who were making decision in penal cases in real. All participants made decision about punishment individually. The authors wanted to get answers to following questions: – Does the kind of graduate study of the decision maker or particular features of the perpetrator influence decisions about punishment? The research made the following findings. There were significant differences in the average size of sentence between psychology students and law students. Declared reasons for sentences were somewhat different too. But differences between psychology students and law students are less significant than differences between all students and judges. The average sentence of judges was the most severe with the perpetrator.